

Krystyna Tokarżówna, Teresa Tyszkiewicz

Sesja naukowa Instytutu Badań Literackich PAN "Henryk Sienkiewicz - twórczość i recepcja światowa"

Biuletyn Polonistyczny 10/29, 26-33

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

mat prekursorstwa artystycznego, ale przez nowatorstwo myśliciela i moralisty, podejmującego krytykę współczesnej cywilizacji w imię jej własnych wartości, ukazującego dylemat współczesnego człowieka nie nadążającego moralnie za rozwojem potencjału cywilizacyjnego i technicznego, jakim rozporządza.

mgr Janina Kamionkowa

4. SESJA NAUKOWA INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH PAN "HENRYK SIENKIEWICZ - TWÓRCZOŚĆ I RECEPCJA ŚWIATOWA"

W dniach od 16 do 19 listopada 1966 r. odbyła się w Warszawie w Sali Lustrzanej Pałacu Staszica Sesja Naukowa poświęcona Henrykowi Sienkiewiczowi, jego twórczości i recepcji światowej. Była to jedna z imprez Roku Sienkiewiczowskiego, zorganizowana przez Instytut Badań Literackich dokładnie niemal w pięćdziesiątą rocznicę zgonu pisarza /zmarł 15 listopada 1916 r./.

Uwidoczniiona w temacie "światowość" recepcji nadała Seśji charakter międzynarodowy i zgromadziła na sali, obok uczonych polskich, licznych polonistów zagranicznych. W obradach uczestniczyli również przedstawiciele rodziny Sienkiewicza: synowa - p. Zuzanna Sienkiewiczowa, i wnuczka - p. Maria Kornilowicz.

Program przewidywał 19 referatów, których teksty /z wyjątkiem referatu doc. Heleny Cybienko - wygłoszonego w języku rosyjskim - oraz referatów prof. Konrada Górskiego i doc. Bolesława Lewickiego/ zostały przed Sesją powielone i w postaci oddzielnych broszur rozdane uczestnikom. Od tekstu drukowanego odbiegły treścią referaty prof.prof. Juliana Krzyżanowskiego, Mieczysława Brahmery, Kazimierza Wyki i Janiny Kulczyckiej-Saloni.

17 listopada przed południem referaty wygłosili: prof. Julian Krzyżanowski - "Sienkiewicz wśród swoich i obcych", prof. Karel Krejčí - "Recepcja Sienkiewicza wśród Czechów i Słowaków", doc. Helena Cybienko - "Sien-

kiewicz w Rosji", prof. Kujo M. K u j e w - "Twórczość Sienkiewicza w ocenie bułgarskich historyków i krytyków literatury", prof. Djordje Ž i v a n o v i ć - "Sienkiewicz w literaturze serbochorwackiej".

Wykład prof. Krzyżanowskiego przedstawił powiązania biograficzne Sienkiewicza z Pałacem Staszica i Uniwersytetem Warszawskim, a następnie skoncentrował się na zagadnieniu polskiego i światowego widzenia pisarza oraz wykazaniu różnic pomiędzy sposobami patrzenia na jego twórczość. Uświadomienie sobie tych problemów jest, zdaniem prelegenta, istotne ze względu na to, że pisarz ten, to "pierwszy i na dobrą sprawę jedyny klasyk polski, który jest jednocześnie klasykiem światowym".

Następne referaty dotyczyły problemu przenikania twórczości Sienkiewicza do krajów słowiańskich. Proces ten rozpoczął się około roku 1880. Najpierw tłumaczono utwory drobne - "Janka muzykanta", "Hanię" - potem przyszła kolej na większe. Zdobywały one od razu czytelnika masowego. Pomimo rezerwy niektórych kół intelektualno-naukowych, na przykład grupy Masaryka w Czechach, popularność Sienkiewicza zataczała coraz szersze kręgi. Odnajdywano w jego dziełach problemy i postacie wspólne dla całego świata słowiańskiego. W roku 1924 obchody związane ze sprowadzeniem prochów Sienkiewicza do kraju przybierały niejednokrotnie postać manifestacji jedności słowiańskiej. Do chwili obecnej w Rosji, Czechosłowacji, Bułgarii i Jugosławii zostały przełożone prawie wszystkie utwory Sienkiewicza.

W dyskusji nad tymi referatami uczestniczyli: prof. J. Magnuszewski, mgr L. Mikusiński, dr R. Brtań, prof. J. Zathay, prof. K. Wyka, prof. K. Górski oraz prof. J. Krzyżanowski. Opierając się na statystykach przekładów, dyskutanci jako przyczynę popularności Sienkiewicza wśród Słowian południowych i zachodnich wskazywali podobne doświadczenia historyczne tych narodów, zbliżony sposób reagowania emocjonalnego oraz mniejszą barierę językową. Zwrócono także uwagę na szczególnie interesujące oceny Sienkiewicza pochodzące od krytyków rosyjskich. Wśród elementów, które złożyły się na ogólnoludzką atrakcyjność pisarza, dostrzeżono programowy humanitaryzm, zwyciężenie nacjonalizmu, związek wątków twórczości Sienkiewicza z

epiką ludową oraz obecność w powieściach i opowiadaniach "pozytywnych" postaci, umiejących poradzić sobie w każdej życiowej okoliczności.

Popołudniowe referaty tego dnia dotyczyły recepcji Sienkiewicza w krajach niesłowiańskich - we Francji, Włoszech, Szwecji, USA i na Węgrzech: prof. Mieczysław Brahmér - "Z dziejów Sienkiewicza w krajach romańskich", prof. Jean B. Neveux - "Sienkiewicz a Francja", doc. Nils Åke Nilsson - "Recepcja dzieł Sienkiewicza w Szwecji", prof. Harold B. Segel - "Recepcja twórczości Sienkiewicza w Stanach Zjednoczonych", dr Alois Hermann - "Recepcja dzieł Sienkiewicza w NRD", doc. István Csapláros - "Recepcja twórczości Sienkiewicza na Węgrzech". Przewidziany w programie referat mgr Marii Vircioroveanu o "Recepcji Sienkiewicza w Rumunii" nie został odczytany z powodu nieobecności autorki.

Wymienione kraje przejmowały twórczość Sienkiewicza nie tak jednolicie i ewolucyjnie jak kraje słowiańskie. Dzieła pisarza docierały tam różnymi drogami. We Francji pierwszych przekładów dokonywali Polacy. W Stanach Zjednoczonych spopularyzował autora "Trylogii", swymi przekładami i zabiegami wydawniczymi, Jeremi Curtin. W Szwecji w momencie przyznania nagrody Nobla Sienkiewicz był znany publiczności jako autor "Quo vadis" i "Trylogii". W Niemczech i na Węgrzech przekładano twórczość Sienkiewicza nieprzerwanie od roku 1880. W obu tych krajach jego recepcja wśród czytelników i krytyki uzależniona była w dużej mierze od aspektów ideologiczno-politycznych. Ogólnie można stwierdzić, że imię polskiego pisarza w krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej najbardziej rozszławiło "Quo vadis" oraz że Sienkiewicz cieszył się o wiele większym uznaniem wśród szerokich rzesz czytelników różnych narodowości niż wśród sfer intelektualnych i krytyków.

Podczas dyskusji dr R. Leszczyński zgłosił obszerne uzupełnienie do bibliografii przekładów dzieł Sienkiewicza na Łużycach, w Chinach i w Turcji oraz tłumaczeń na język ormiański, wydawanych w Wenecji przez księży mechitażystów. Dr J. Bęćka, nawiązując do przedpopołudniowej dyskusji, przeciwstawił się pogładowi prof. Krzyżanowskiego, że w recepcji

Sienkiewicza w Polsce i za granicą główną rolę odgrywają walory artystyczne jego twórczości. Stwierdził mianowicie, że czytelnik obcy poznaje często Sienkiewicza za pośrednictwem słabych, zniekształcających piękno i artyzm utworów przekładów. Pozostają jednak i oddziałują walory emocjonalne.

Podsumowując dyskusję prof. Krejčiči powiedział, że wskazane byłoby zastanowienie się nad różnicą recepcji Sienkiewicza w kręgu kultury europejskiej oraz w krajach, które z tą historią i kulturą nie mają nic wspólnego.

W drugim dniu obrad przed południem referaty wygłosili: prof. Kazimierz Wyka - "O sztuce pisarskiej Sienkiewicza" i prof. Konrad Górski - "Sienkiewicz - klasyk języka polskiego".

Prof. Wyka nawiązał do ukształtowanych po wojnie tez dotyczących "Trylogii": "Trylogia" jako baśń historyczna, jako suma gatunków w zakresie fabuły przygodowo-historycznej i jako spadkobierczyni schematów epicko-folklorystycznych. Z kolei zaś starał się dowieść, że "Trylogia" jest swoistą sumą gatunków fabularnych, oraz zastanawiał się, jak owo zjawisko uformowało się w stosunku do zjawisk literackich i doświadczeń osobistych pisarza oraz na jakie ciągi fabularne, nie tylko literackie, jest ono przekładalne. W wyniku rozważań referent sformułował tezę o strukturalnym podobieństwie tworzywa realnego i schematów fabularnych w powieściach historycznych Sienkiewicza do tworzywa i schematów fabularnych, które weszły do gatunku westernu literackiego i filmowego, oraz zajął się przyczynami niesłabnącej popularności "Trylogii".

Prof. Górski przystąpił do zbadania artystycznych funkcji niektórych cech języka Sienkiewicza, skupiając uwagę na typie archaizacji stosowanej przez pisarza. W stylu Sienkiewicza dostrzegł analogie ze stylem Mickiewicza. Szukając dokumentacji leksykograficznej dla archaizacji Sienkiewiczowskiej, stwierdził, że wszystkie jej formy, w dzisiejszym języku odczuwane jako ludowe, znajdują się w słowniku Lindego jako staropolskie.

Po tych referatach rozwinęła się ożywiona dyskusja, w której wzięli udział: prof. J. Krzyżanowski, mgr M. Kornikowicz, prof. J. Neveux, dr H. Obuchowska-Pysiowa, J. Słomczyńska oraz referenci. Analizowano w dyskusji język powieści Sienkiewicza, zwracając uwagę na rolę dialektów w archaizacji, rozważano walory

humanitarne i internacjonalne dzieł, ich funkcję społeczną oraz przyczyny poczytności.

Po południu prof. Stefan M. K u c z y ń s k i w referacie "Sienkiewicz a współczesna historiografia polska" przedstawił historię procesu weryfikacji historyczności utworów, które Sienkiewicz poświęcił przeszłości narodowej. Referat wyeksponował szczególnie momenty, w których z wielkiej batalii o prawdę historyczną w "Trylogii" autor wychodził zwycięsko jako dziejopis. Referując głosy o "Trylogii" prof. Kuczyński poddał analizie historycznej także te powieści, które nie wywołały aż tak gorących sporów, włączając w nie również niedokończony utwór "Na polu chwały". Zebrane w referacie sądy historyków, sienkiewiczologów oraz własne posłużyły autorowi w końcowej części referatu do próby określenia idei twórczej, z jaką Sienkiewicz podejmował pracę nad swymi dziełami historycznymi.

Prof. Bronisław B i l i ń s k i w referacie "Świat antyczny w twórczości Henryka Sienkiewicza. Prolegomena" - starał się uzasadnić twierdzenie o roli kultury antycznej jako jednego z głównych nurtów inspiracji ideowo-artystycznych pisarza. Referent wskazał na ogromną erudycję pisarza w zakresie kultury starożytnej, jego odczytanie w twórczości klasyków oraz znajomość tej specyficznej postaci antyku, którą przekazała następnym wiekom kultura staropolska. Epika Homera, zdaniem referenta, wywarła na "Trylogię" wpływ sięgający głębiej w strukturę powieści, niż by się zdawało sądząc choćby z paralel postaci "Hektora kamienieckiego" i "Zagłoby-Ulissesa". Bezpośrednie inspiracje antyczne ukazał w utworach "Na Olimpie", "Lux in tenebris lucet" i "Wyrok Zeusa". Natomiast w "Quo vadis", powieści poświęconej starożytności, referent dostrzegł w tym zakresie najwięcej niedociągnięć.

W dyskusji doc. J. Z a t h e y zwrócił uwagę na zwiększenie się w XIX-wiecznej Polsce zainteresowania historią kraju, spowodowane upadkiem państwowości. Doc. A. K e r s t e n, nawiązując do przypominanej w referacie prof. S. Kuczyńskiego kampanii Olgierda Górki przeciw powieściom historycznym Sienkiewicza, zauważył, że problem analizy nie może sprowadzać się do sprawdzenia historyczności jednego czy drugiego faktu, ale stwierdził, iż należy wykazać, czy ogólny obraz historyczny i

sens ideowy zgodny jest ze stanem wiedzy z drugiej połowy XIX wieku. Mówiąc o metodzie posługiwania się historią jako literackim tworzywem, prof. K. G ó r s k i stwierdził, że każda epoka wykształca sobie inny pogląd na prawo ujmowania historii, co trzeba mieć na względzie przystępując do oceny twórczości historycznej. Dr Z. M i a n o w s k a i mgr E. S z o n e r t omówiły problem wartości ogólnoludzkich w dziełach autora "Trylogii".

W ostatnim dniu obrad referaty wygłosili: dr Helena K a p e ł u ś - "Folklor w >Trylogii<" oraz doc. Bolesław L e w i c k i - "Sienkiewicz na ekranach kinoteatrów".

Referat dr Kapeluś poświęcony był szczegółowej analizie elementów folklorystycznych odnotowanych na kartach "Trylogii" w postaci pieśni, przysłów, gadek bądź relacji o wierzeniach i obyczajach. Autorka stwierdziła, że większość z nich posiadała swoją dokumentację w dostępnych pisarzowi źródłach: zbiorach tekstów ludowych, studiach etnograficznych. Folklor w "Trylogii" - zdaniem autorki - spełnia również rolę jednego z komponentów powieści.

Doc. Lewicki nakreślił historię filmowych opracowań dzieł pisarza, które rozpoczęły się w roku 1901 francuską wersją "Quo vadis". Od tego czasu sfilmowano w Polsce i za granicą 11 utworów Sienkiewicza, niektóre kilkakrotnie /"Quo vadis" - 5 razy, "Hanię" - 3 razy, "Szkice węglem" - 2 razy/. Największy rozgłos zdobyli "Krzyżacy" w reżyserii A. Forda, wyświetlani w 46 krajach. Z przeglądu wynika, że twórczość Sienkiewicza posiada jakieś szczególne dyspozycje, dzięki którym w adaptacji filmowej nie traci walorów, które ją cechują jako dzieło literackie.

Dyskusję zainicjował prof. K. W y k a wyrażając zadowolenie, że w obu wystąpieniach znalazł potwierdzenie głoszonej przez siebie koncepcji "westernu". Do problemów folkloru kilka uwag dorzuciła H. C z a j k a, prof. L. P ł o s z e w s k i przytoczył dwa wspomnienia dotyczące filmu "Quo vadis", oglądanego w 1913 roku, oraz filmowania "Janka muzykanta" w 1930 roku. Ostatni dyskutant, dr H. G h o s h a l - powracając do tematyki pierwszego dnia Sesji - scharakteryzował stan znajomości i recepcję Sienkiewicza w Indiach.

W czasie przerwy południowej uczestnicy Sesji wzięli udział w uroczystym otwarciu Wystawy Sienkiewiczowskiej, zorganizowa-

nej przez Ministerstwo Kultury i Sztuki w salach readowych Teatru Wielkiego.

Ostatnim przewidzianym w programie był referat prof. Janiny K u l c z y c k i e j - S a l o n i pt. "Sienkiewicz w Polsce Ludowej", opracowany w oparciu o materiały zespołowe. Referentka nie odczytała jednak wydrukowanego i dostarczonego uczestnikom tekstu, ale przedstawiła uwagi, jakie nasunęły się jej po oddaniu do druku w "Pamiętniku Literackim" /1966, z. 3/ artykulu pt. "Sienkiewicz i Prus". Swoją rolę na Sesji określiła jako rolę prokuratora, kontynuatora nurtu antysienkiewiczowskiego krytyki literackiej. Patriotyzm Sienkiewicza, polegający na gloryfikowaniu przeszłości, autorka porównała z pełnym odpowiedzialności i troski patriotyzmem Prusa, myślącego stale o aktualnych potrzebach narodu i zagrożeniu żyjącego pokolenia. Z tego porównania wyciągnęła wniosek, że uwielbienie dla twórczości i ideologii Sienkiewicza ma jeszcze dziś zbyt wielki ładunek bezkrytyczności. Dalej - autorka zasygnalizowała konieczność obiektywnej analizy takich spraw, jak stosunek Sienkiewicza do Rosjan, moralność bohaterów "Trylogii", która stała się wzorcem dla wielu pokoleń, itp. Kontynuowała również dyskusję nad funkcją społeczną twórczości Sienkiewicza, przytaczając zdanie Prusa, że prawidłowa ocena tego pisarza będzie dopiero wtedy możliwa, kiedy będzie wiadomo, co, kto i kiedy zrobił pod wpływem jego lektury.

Po torach wyznaczonych przez referentkę potoczyła się też dalsza dyskusja, w której uczestniczyli: doc. dr Adam Kersten, J. Słomczyńska, M. Kornikowicz, prof. K. Górski, prof. K. Wyka.

Późnym wieczorem zamknął Sesję prof. Wyka stwierdzając, że sprawa Sienkiewicza jest nadal tak dalece otwarta od strony artystycznej, ideowej i społecznej, iż nie można powiedzieć, abyśmy w wyniku Sesji dotarli do jakichś sądów niewątpliwych.

Obradom Sesji przewodniczyli: pierwszego dnia prof. K. Wyka i prof. K. Krejčić, drugiego - prof. J. Krzyżanowski, prof. D. Živanović i prof. K. Górski, trzeciego - prof. J. Kulczycka-Saloni i prof. Z. Libera.

W salach konferencyjnych przylegających do sali obrad urządzona została wystawa złożona z materiałów posiadanych przez Bibliotekę IBŁ: w jednej sali eksponowano pierwodruki dzieł,

adaptacje oraz wydania Sienkiewicza w Polsce Ludowej, w drugiej - wyniki recepcji Sienkiewicza wśród obcych: przekłady jego dzieł na różne języki.

dr Krytyna Tokarzówna, dr Teresa Tyszkiewicz
Instytut Badań Literackich

Referaty wygłoszone na Sesji, oraz część materiałów zawartych w "sienkiewiczowskim" zeszycie "Pamiętnika Literackiego" /1966, z. 3/, zostaną opublikowane w postaci książki pod redakcją Anieli Piorunowej i Kazimierza Wyki, która ukaże się w roku 1968 nakładem Wydawnictwa Literackiego w Krakowie /Red./.

5. SPRAWOZDANIE Z OGÓLNOPOLSKIEGO ZEBRANIA DZIAŁU LITERATURY WSPÓŁCZESNEJ

/17 kwietnia 1967 r./

Zebranie poprzedzone było rozesłaniem do wszystkich polskich ośrodków polonistycznych ankiety w sprawie stanu badań nad literaturą wieku XX. Ankieta zawierała, między innymi, takie podstawowe pytania:

- Jaka problematyka w zakresie literatury XX wieku stanowi obecnie przedmiot zainteresowań i badań Pana/i/ oraz zespołu lub środowiska, z którym Pan/i/ współpracuje? Jakie tematy obejmują najbliższe plany?

- Jakie problemy literatury XX wieku uważa Pan/i/ za najbardziej godne analizy?

- Jakie formy współpracy między poszczególnymi ośrodkami polonistycznymi, środowiskami krytycznymi i literackimi uważa Pan/i/ oraz jego /jej/ otoczenie za najbardziej przydatne w realizacji potrzeb badawczych? Jaką rolę w tej mierze mógłby spełnić Dział Literatury Współczesnej IBL?